

udvalgene, var det Folketingets opgave paa disses indstilling at tildele de livsvarige hædersgaver. Forslaget blev i 1964 vedtaget med 124 stemmer mod seks. I denne skikkelse fungerer systemet stadig, idet arkitekter og kunsthåndværkere nu ogsaa er blevet inddraget under fondet.

Efter den kronologiske fremstilling følger et værdifuldt afsnit med økonomiske betragtninger, hvor forfatteren opstiller tabeller over ydelserne i udvalgte aar siden 1860'erne; her anføres de forskellige former for kunstnerstøtte gennem tiden: hædersgaver, faste understøttelser, to-tre aarige og étaarige ydelser, rejsestipendier m.m., og til slut udregnes støtten i procent af ministeriets samlede budget – et forsøg som næppe taaler nøje kritik, og denne statistik maa derfor anvendes med største forsigtighed.

I afslutningen refereres Parkinsons iagttagelse af, at det ofte er de mindste bevillinger, der giver anledning til den største diskussion – at det forholder sig saaledes med statens kunstnerstøtte, demonstrerer den foreliggende bog særdeles tydeligt. Rasch karakteriserer selv sin bog som »et stykke administrationshistorie med et vist kulturhistorisk perspektiv« (forordet) og konstaterer beskedent, at undersøgelsen ikke kan gøre krav paa fuldstændighed. Det kan den naturligvis ikke, men det er givet, at *Staten og kunstnerne* er et veldokumenteret pionerarbejde, baseret paa omfattende og dybtgaaende studier i et enormt primærmateriale. Med sin klare disposition og de nyttige tabeller er den en værdifuld opslagsbog, der læst i sammenhæng skildrer en vigtig side af dansk historie, nemlig grundlaget for hele kunstpolitikken. Samtidig lades læseren ikke i tvivl om, hvor forfatteren selv befandt sig i den voldsomme debat omkring Statens Kunstfond – en institution, som stadig savner forstaaelse i store dele af det danske samfund.

JOHN ERICHSEN

WILHELM ABEL: Geschichte der deutschen Landwirtschaft vom frühen Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert. Deutsche Agrargeschichte II. 2., neubearbeitete Auflage. Stuttgart, Verlag Eugen Ulmer, 1967. 361 s. Ill. 16 pl. DM 48.

At de videnskabelige vilkår for et stort land som Tyskland og for et lille som Danmark er vidt forskellige, fremgår slående af en bog som den foreliggende.

På adskillige punkter tillader et rigere kildemateriale en dybere indtrængen i ældre tyske samfundsforhold end i de tilsvarende danske. Men samtidig står det kun alt for klart, at selv en Wilhelm Abel ikke har eller kan få noget egentligt overblik over de utrykte kilder. Abel bygger langt overvejende på trykt materiale, for 1600- og 1700-tallet fortrinsvis på samtidens landøkonomiske litteratur. En signifikativ undtagelse er det prishistoriske stof, der er samlet i det af Abel selv bestyrede Institut für Agrarwesen und Wirtschaftspolitik der Universität Göttingen. De her beroende og udnyttede prishistoriske samlinger illustrerer samtidig det større lands muligheder for at betragte sin egen udvikling i relation til forholdene andre steder (Frankfurt a. M., Krakow, England). Det er naturligt i denne forbindelse at nævne et andet værk af Abel, *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur*, hvis 2. Auflage findes anmeldt i HT 12. rk. III, 1-2, s. 268-270. Det prishistoriske står i centrum af Abels interesse og viden, endnu mere end de Wüstungen,

hvorom han har offentliggjort vigtige arbejder, men byggende på en blomstrende speciallitteratur (jfr. HT 12. rk. II, 1, 225 ff.; III, 3, s. 568f.), og langt mere end den demografiske udvikling i 1600-tallet, af hvilken Günther Franz er den bedste kender (s. 275). Forfatteren har et specielt kendskab til egnen omkring Göttingen og i det hele til Middeltyskland; men omend udviklingen i disse egne har en ganske særlig vægt for ham, bl. a. i hans betragtning af Wüstung-perioden, er hans sans for og indblik i lokale variationer i andre dele af Tyskland dog bemærkelsesværdig. Abel bør berømmes for sin store belæsthed i tysk og ikke-tysk litteratur, for Slesvig-Holstens (og Danmarks) vedkommende ikke alene Wolfgang Pranges, men i høj grad også C. A. Christensens produktion; et enkelt sted er en udredning hos Aksel E. Christensen (*Nordisk Kultur* II, s. 42f.) blevet misforstået (s. 115). Det kan måske nok anes, at Abel ikke har samme indgående indsigt i den nyere tid som i middelalderen. Troels Finks doktorafhandling om *Udskiftningen i Sønderjylland*, 1941, nævnes ikke. Når anmelderen hefter sig ved netop denne mangel, skyldes det, at Abel ved benyttelse af Finks bog havde kunnet få virkelig forståelse for vangelagens funktion og betydning (Fink, s. 133 ff.), medens han nu kun berører deres opløsning – og det ganske overfladisk (s. 301).

Emnemæssigt dækker Abel et vidt felt. Når prishistorien i det foregående er fremhævet som noget centralt i fremstillingen, betyder dette ingeniunde, at Abel kun behersker denne disciplin. Tværtimod konstaterer anmelderen, at meget lidt inden for landbrugets teknik og struktur, statistik og økonomi er forfatteren fremmed, og at hans interessefelt rækker langt ind i by- og handelshistoriens område. Med middelalderlige Wüstungen og den nyere tids landøkonomiske litteratur er Abel dybt fortrolig. At gennemgangen af de landøkonomiske forfattere er så udførlig, skyldes formentlig bl. a. Abels institutionelle interesser og forpligtelser, men er af flere grunde velkomment i nærværende forbindelse. Til afrunding kan anføres, at også boligforhold (s. 214: Frilandsmuseet i Lyngby!) og madlavning (s. 314) finder deres plads i sammenhængen. Abel har med sin bog eftertrykkeligt dementeret, at der med fradrag af agrarforfatning (Lütge) og bondestandens politiske historie (Franz) næsten intet skulle blive tilbage til »Landwirtschaft« inden for rammerne af den tyske agrarhistorie (s. 9). Tværtimod må Abels bind betragtes som tyngdepunktet i det samlede værk.

Af de tre store samtidige, Abel, Lütge og Franz, f. 1901–04, er kun den sidstnævnte faghistoriker, hvorimod Lütge (†) og især Abel er polit'ere af uddannelse. Abel repræsenterer loyalt den klassiske nationaløkonomiske og landøkonomiske tradition og støtter sig først og fremmest på Johann Heinrich von Thünen (Hovedværk: *Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie* I–III, 1826–63). Den stærke fremhæven af kommunikationens betydning (Verkehrslage), der præger Abels meget skematiske fortolkning af prisudviklingen, er således i sine grundtræk afledt af de berømte Thünenske kredse: Stadt > Gartenbau > Getreidebau > Viehzucht > Jagd. Abel vedkender sig mangfoldige steder i bogen og i sit afsluttende tilbageblik (s. 343) også i princippet sin gæld til v. Thünen. Udgangspunktet for v. Thünen såvel som for Malthus og Ricardo var krisen efter Napoleonskrigene, og den her iagttagne spænding mellem befolkningsudvikling og kornproduktion, som projiceres ind på ældre skuepladser, bliver grundtemaet for såvel prishistorien som den økonomiske historie som helhed. At Abel konsekvent anvender dette tema på såvel 1600-tallets som på sen-

middelalderens krise, indebærer for den sidstnævntes vedkommende en stærk forenkling af talrige mulige forklaringer; men Abels fortolkning er i høj grad inspirerende og ofte overbevisende, når der dømmes ud fra det foreliggende både omfattende og udsøgte materiale. Ud fra agrarkriser og agrarkonjunktur inddeles værket relevant og klart i følgende kapitler: I. Die mittelalterliche Ausbauezeit. – II. Die deutsche Landwirtschaft im Hochmittelalter. – III. Die spätmittelalterliche Agrardepression. – IV. Die frühneuzeitliche Ausbauperiode. – V. Die deutsche Landwirtschaft im 17./18. Jahrhundert. – VI. Kriege, Stockung und beginnende Erholung. – VII. Der Aufschwung der Landwirtschaft im 18. Jahrhundert.

For en dansk historiker har Abels værk den betydning, at det tillader indplaceringen af udviklingen i vort eget land i en større sammenhæng, så meget mere som han og C. A. Christensen har et beslægtet syn på den senmiddelalderlige krise. Men dette er kun et af mange momenter. Den danske øksnecksport er et andet. Væsentligt forekommer det, at de økonomiske svingninger i Abels fremstilling i nyere tid virker langt kraftigere ved Østersø- og Nordsøkysterne end i det sydlige og mellemste Tyskland; men denne linje kan forfatteren ikke føre tilbage til senmiddelalderen, snarere tværtimod, og i sådanne forskelle kan der ligge et incitament til ny forskning.

Alt taget i betragtning er Abels her foreliggende bog et usædvanligt gedigent og værdifuldt arbejde, som bør læses af enhver dansk agrarhistoriker og af talrige andre danske forskere. Til opmuntring kan tjene, at overblikket lettes af gode registre, dog ikke et stednavneregister.

SVEND GISSEL

FRIEDRICH LÜTGE: Geschichte der deutschen Agrarverfassung vom frühen Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert. Deutsche Agrargeschichte III. 2., verbesserte und stark erweiterte Auflage. Stuttgart, Verlag Eugen Ulmer, 1967. 323 s. 8 plancher. DM 44.

For den danske læser er agrarforfatningen ikke begrænset til forholdet mellem godsherren og godsets bønder og anden almue; den omfatter tillige og ikke mindst landsbyorganisationen, herunder bl.a. reglerne for landskiftet (Poul Meyer: *Danske bylag*, 1949, s. 241 ff. – Jfr. Svend Gissel i *Landbohistoriske Studier tilegnede Friedlev Skrubbeltrang*, 1970, s. 33). Også for Tysklands vedkommende gælder det almindeligt, at agrarforfatningen har to hovedområder: *Herrschaft* og *Genossenschaft* (Werner Conze i *HWB der Sozialwissenschaften I*, 1956, s. 112. Jfr. et nyt arbejde af Hugo Ott: *Studien zur spätmittelalterlichen Agrarverfassung im Oberrheingebiet. Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte XXIII*, 1970).

Det er derfor skuffende, at Friedrich Lütge (1901–68) i nærværende bog ligesom i sine vigtigste tidligere arbejder nøjes med at behandle herlighedsforholdene. Når forfatteren under de tyske Landboreformer (Bauernbefreiung) bl.a. gør rede for fællesskabets opløsning, træder inkonsekvensen klart frem. Baggrunden for denne ensidighed i Lütges fremstilling er, at han såvel som andre nyere forskere på agrarforfatningens område i reaktion mod von Gierkes, von Maurers o. a. ældre folks dyrkelse af kollektivprincippet har vist herskabsforholdet særlig opmærksomhed og dermed forsømt fællesskabstanken. Lütge nåede ganske vist